

PALEO- AKTUEEL

5

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1994, Archeologisch Centrum Groningen, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: opgraving te Noordbarge met de plattegrond van een boerderij uit het eind van de ijzertijd

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: ACG, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0420 0

PALEO-AKTUEEL

5

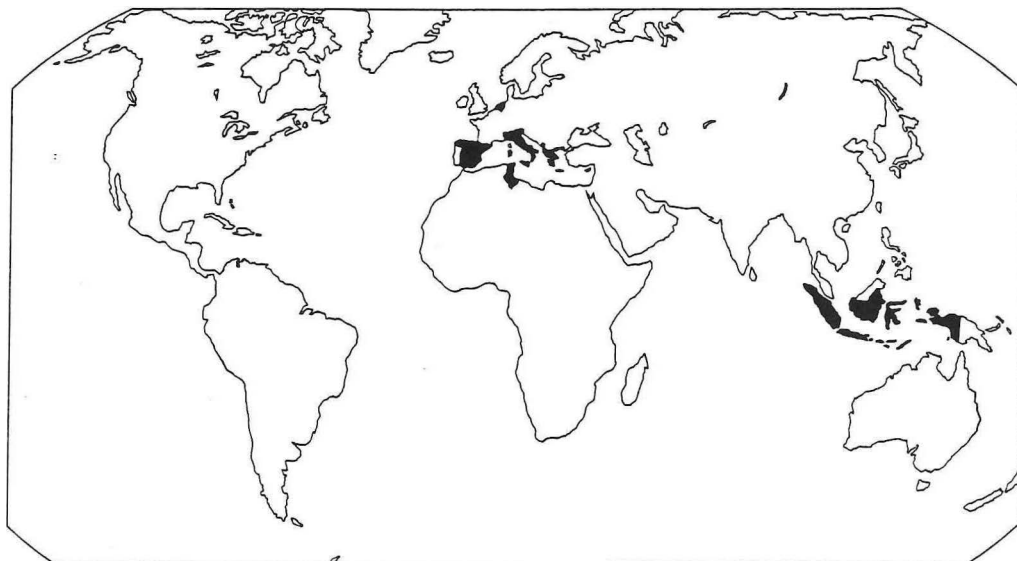
redactie

Mette Bierma
Otto H. Harsema

Archeologisch Centrum

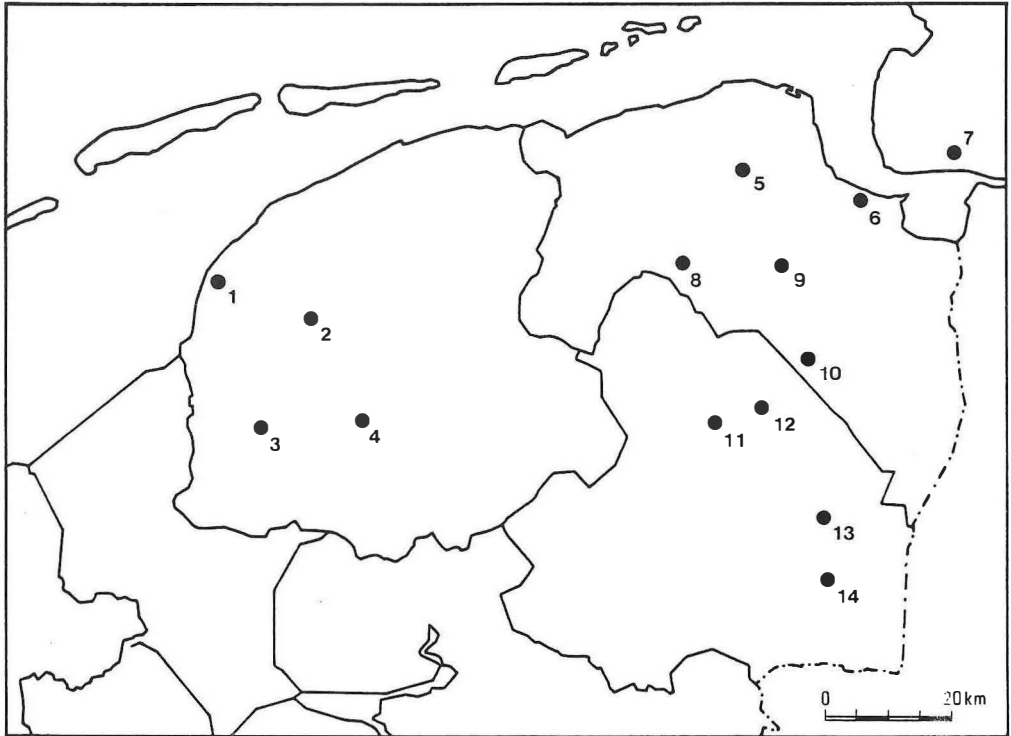
Groningen, 1994

In deze aflevering: Albanië, Duitsland, Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland, Spanje en Tunesië.

In deze aflevering uit Noord-Nederland en Noord-Duitsland:

1. Wijnaldum; 2. Lions; 3. Oudega; 4. Akmarijp; 5. Westeremden; 6. Heveskes; 7. Emden;
8. Groningen; 9. Slochteen; 10. Wildervank; 11. Ballo; 12. Gieten; 13. Exlo; 14. Noordbarge.

INHOUD

J.R. BEUKER & M.J.L.Th. NIEKUS Het midden-paleolithicum van Noord-Nederland	9
R.H.P. LUTGERINK Warme ijstijden ?!	11
G.-J. BARTSTRA Postmodern naar Pompanua	14
M.J.L.Th. NIEKUS & D. STAPERT Een vindplaats van de overgang laat-paleolithicum/mesolithicum bij Oudega (Fr.)	17
G.R. BOEKSCHOTEN & D. STAPERT 'Rings & sectors': een computerprogramma voor ruimtelijke analyse	22
G.L.G.A. KORTEKAAS & M.J.L.Th. NIEKUS Een vindplaats uit het vroegere mesolithicum in de Hooilandspolder, gemeente Slochteren (Gr.)	27
S. BOTTEMA & H.R. REINDERS Door het land der Skipetaren	32
R. BAKKER Het Gietsenveentje, gemeente Gieten (Dr.): unicum of probleemgeval?	35
J.N. LANTING Het na-onderzoek van het vernielde hunebed D31 ^a bij Exlo (Dr.)	39
J.J. HEKMAN Nieuw archeologisch onderzoek op Syros (Griekenland)	43
JOSE LUIS SANZ BRETÓN & J. SCHELVIS De mijten (acari) uit Peñalosa en Cerro de la Cruz (Spanje) en Halos (Griekenland)	47
M. MAASKANT-KLEIBRINK Een voorlopig verslag van de opgravingen op de 'Timpone della Motta', Francavilla Marittima, Calabrië	50

B.J. HAAGSMA & P. ATTEMA Het <i>Casa di Angelina</i> , een traditionele boerderij bij de opgraving te Francavilla Marittima (Calabrië, Italië)	55
J. BOUMA & W. PRUMMEL Potten en botten: offergebruiken in Midden-Italië	60
Y. DIJKSTRA De opgravingscampagne 1993 in Hellenistisch Halos	65
O.H. HARSEMA Zes dagen in juni op de es van Noordbarge (Dr.)	69
G.J. DE LANGEN, T. PERGER, W. PRUMMEL, J. SCHELVIS, E. TAAYKE, J. WILLEMSSEN & M. WISPELWEY Een korte verkenning te Bolland bij Lions (Fr.)	74
J. FEYE Uzita, een Romeins stadje (Tunesië)	80
A.T. CLASON & E. KNOL Het ongehoorde rund in de Nederlandse kuststreken	85
D.L. BEKKER Faunafragmenten van twee terpjes nabij Emden (Duitsland)	89
E. TAAYKE De Groningse tongval anno 94	93
Y. SABLEROLLES De glasvondsten van Wijnaldum (Fr.)	97
G.J. DE LANGEN, J. ORBONS, T. PERGER, J. VAN DER VAART & M. WISPELWEY Onderzoek naar de kerk op 't Olthof van Akmarijp (Fr.)	102
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Bewoningssporen langs de Zeemsloot bij Westeremden, gemeente Loppersum (Gr.)	107
H.T. WATERBOLK In de ban van Banlo	110
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Een onbekend steenhuis te Heveskes (Gr.)	115

A. JAGER	
Middeleeuwse adelshuizen in Friesland	120
P. BAKS	
De citadel van de hertog van Alva in de stad Groningen, 1569-1577	125
B. HAVINGA & A. UFKES	
De opgraving aan de Reitemakersrijge te Groningen	130
A.F.L. VAN HOLK	
Vergelijking van de archeologische inventaris van de Groninger tjalk ‘De Zeehond’ met schriftelijke scheepsinventarissen uit het einde van de 19e eeuw	134
P.B. KOOI	
Een brief met gevolgen	139
D.C. BRINKHUIZEN	
Het dieet van de otter (<i>Lutra lutra</i>) in twee voormalige ottergebieden in Friesland	143
S. BOTTEMA	
Het lam gods is een Fries melkschaap	148
P. CLEVERINGA, A. BOSCH, S. BOTTEMA, R. CAPPERS & H.A. GROENENDIJK	
De moeraskalk van Wildervank (Gr.)	151

EEN VINDPLAATS UIT HET VROEGERE MESOLITHICUM IN DE HOOILANDSPOLDER, GEMEENTE SLOCHTEREN (GR.)

G.L.G.A. Kortekaas¹ en M.J.L.Th. Niekus

Inleiding

In het voorjaar en de zomer van 1983 werd in de Hooilandspolder, ten noordwesten van Slochteren, in opdracht van Staatsbosbeheer² een aantal percelen ingericht als reservaat voor weidevogels (fig. 1).

Om de grondwaterstand kunstmatig hoog te houden werden langs de percelen kadedijken aangelegd. Als voorbereiding daarop werd een cunet gegraven ter diepte van de bouwvoor, ca. 20 tot 30 cm. In het cunet van een van deze dijken vonden de amateur-archeologen O. de Graaf (Hoogkerk) en E. Ameling (Stedum) een concentratie bewerkte vuursteen. Hun vondstmelding aan Drs. J.W. Boersma (BAI) resulteerde in een opgraving onder supervisie van Drs. D. Stapert (BAI). De opgravingen vonden plaats in de zomervakanties van 1983 tot en met 1986 en werden uitgevoerd door studenten van het BAI, leden van de AWN en amateur-archeologen³. De dagelijkse leiding was in handen van de eerste auteur.

De site ligt op een smalle NNW-ZZO lopende zandrug en heeft de volgende coördinaten op de stafkaart (blad 7G): X = 246.80, Y = 583.35 (fig. 1). De top van de rug ligt op ca. -0,60 m NAP.

Het landschap ten noordwesten van de grote glaciële rug Slochteren-Siddeburen bevat vele van deze ruggen. Rond 3500 BP zal dit dekzandlandschap voor het overgrote deel zijn overgroeid met veen, en voor de mens grotendeels ontoegankelijk zijn geworden. In de onmiddellijke omgeving van de site liggen diverse andere vindplaatsen. Ten westen van de hier beschreven site, op dezelfde zandrug, ligt een grotendeels verploegde vindplaats met onder meer laat-mesolithisch materiaal (kern- en afslagbijlen). Ca. 300 m westelijk daarvan werd, eveneens op een zand-

rug, een *Geröllkeule* gevonden. Op de keileemopduiking van het gehucht Denemarken zijn behalve mesolithische artefacten ook neolithische artefacten gevonden. Dit geldt ook voor de grote rug Slochteren-Siddeburen, waar in de loop der jaren diverse neolithica zijn gevonden. Verder kennen we een TRB-nederzetting te Siddeburen.

De vindplaats

Voorzover opgegraven is de site per m² gezeefd (maaswijdte 4 mm), waarbij alle vuursteenartefacten, andere stenen, houtskool, en hazelnootdopfragmenten zijn verzameld. De veldkeien en stenen artefacten zijn driedimensionaal ingemeten. Grondverkleuringen werden in het vlak of profiel, voor zover herkenbaar, getekend en gefotografeerd. Deze waren evenwel het best zichtbaar in de profielen, zodat voor het onderzoek buiten het dijkcunet werd gekozen voor een dambordsgewijze opgravingsmethode met een zo groot mogelijk aantal profielen.

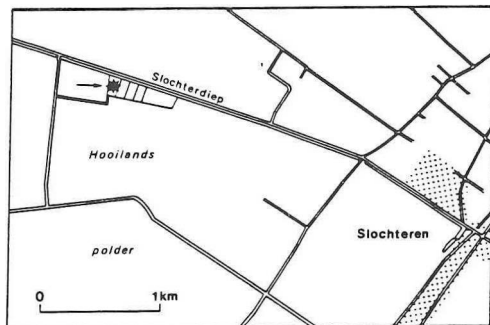

Fig. 1. Ligging van de vindplaats (*) (tek. J.H. Zwier).

Bij het uitgraven van het dijkcunet werd een deel van de zandkop verwijderd. Op de top van de rug bleek het zand tot in de B-horizont afgegraven. In de verspreiding van de artefacten heeft dit met name in het dijkcunet een vertekening in de aantallen tot gevolg (fig. 2).

In het centrum van de concentratie, een ovaal met een straal van 3 tot 5 meter rond het vak (x=)41/(y=)27, is de A1-horizont en het bovenste deel van de A2-horizont in de bouwvoor opgenomen. Het aantal artefacten in de bouwvoor is echter relatief klein: maximaal ca. 5% van het aantal artefacten in het dekzand.

Op de rest van de site is onder de bouwvoor een dunne laag veen aanwezig, en daar ontbreken in bijna alle vakken arte-

facten in de bouwvoor. Met de aanleg van een sloot in de zeventiger jaren is het meest westelijke deel van de site opgeruimd.

Ten zuiden van de lijn 55/39-37/43 bevindt zich een ca. 2,5 m brede gedempte sloot van een oudere verkaveling. Bij de aanleg van deze sloot is een deel van de vindplaats (zie hierna) vernietigd.

De drainage van het terrein na WO II heeft een kleine verstoring van de site met zich mee gebracht.

Grondsporen

Duidelijke grondsporen zijn binnen vierkante meter-putjes nauwelijks te herkennen. In 1983 kon in het grote vlak van het

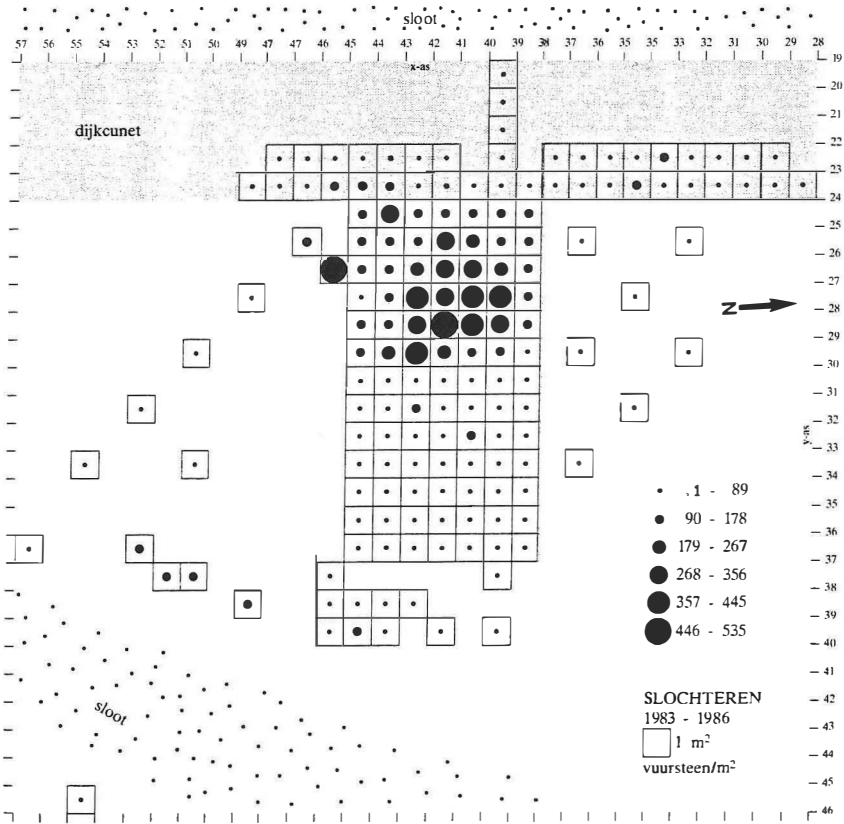

Fig. 2. Verspreiding van de vuursteenartefacten, in aantallen per m² (tek. Studio van Stralen, Groningen, en J.H. Zwier).

dijkcunet een hoefijzervormige boomkuil herkend worden. In vak 54/45 is eveneens een (fragment van een) boomkuil waargenomen. In vak 42/28 bleek de A2-horizont zich in dikte te verdubbelen. Deze onverwachte verdikking zou geïnterpreteerd kunnen worden als het relict van een kuil. Hoewel houtskool in aanzienlijke mate aanwezig is in de site, zijn duidelijke haarden niet aangetroffen.

Via wortelgangen en door dierlijke activiteit is het vondstmateriaal vanaf het oorspronkelijke oppervlak (ongeveer huidige top van het dekzand) verticaal verplaatst. Gebleken is dat zich in de bovenste 20 cm dekzand ongeveer 75% van de vondsten bevond. Vondsten kwamen voor tot maximaal ca. 55 cm diepte.

Horizontale vondstverspreiding

In figuur 2 tot en met 4 is de verspreiding van respectievelijk de vuursteen (aantallen per m²), de overige steensoorten en de verkolde hazelnootdoppen (gewicht per m³) weergegeven. De aantallen vuursteen zijn exclusief de vuursteen in de bouwvoor.

Binnen de site is, wat betreft de vuursteen, een duidelijke concentratie te zien rondom de vakken 41/28 en 45/26. De randen van deze concentratie zijn aan de west- en oostzijde van de werkput ongeveer bereikt.

De verspreiding van de verkolde hazelnootdoppen komt sterk overeen met die van de vuursteen en de overige steensoorten. Deze westelijke concentratie lijkt te

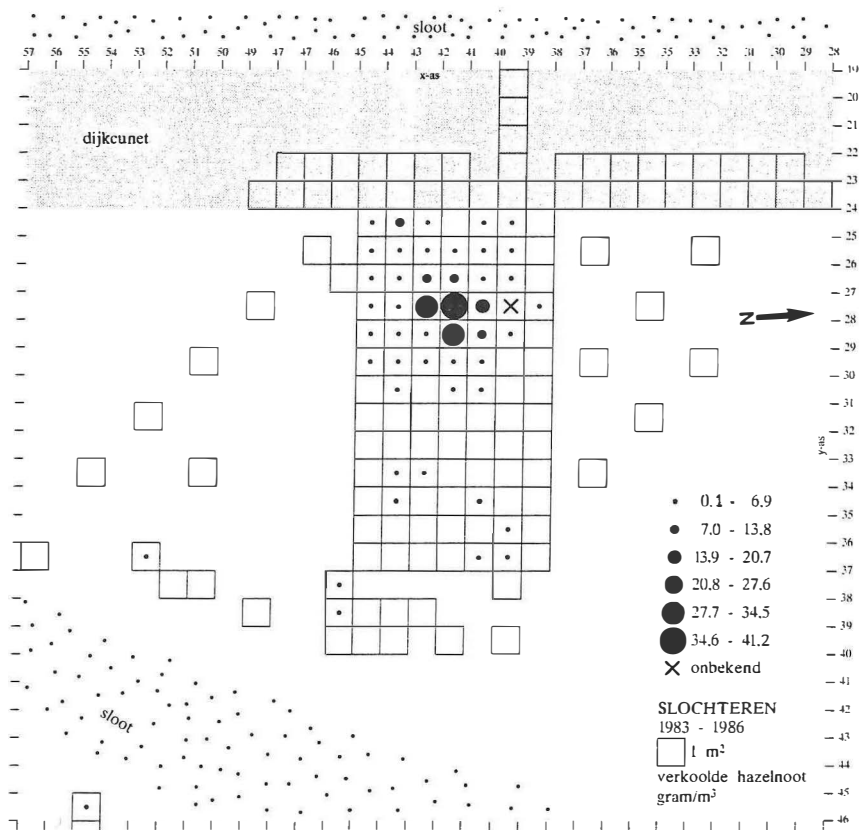

Fig. 3. Verspreiding van de verkolde hazelnootdoppen, in gewicht per m³ (tek. Studio van Stralen, Groningen, en J.H. Zwier).

bestaan uit twee delen. Een lichte, tweede concentratie vinden we in het oostelijke deel van de werkput, net ten noorden van de gedempte sloot. Hier zien we een geringe toename in het aantal vuurstenen en verkoelde hazelnootdoppen. Deze zeer lichte concentratie komt naar voren wanneer we kijken naar de verspreiding van het natuursteen, hoewel een duidelijke samenhang tussen de drie vondstgroepen niet aanwezig is. Hierbij moeten we natuurlijk wel rekening houden met het feit dat de site slechts gedeeltelijk is opgegraven.

Artefacten

Binnen de gevonden artefacten wordt een

onderscheid gemaakt tussen vuursteen en andere steensoorten. Hoewel het vuursteenmateriaal nog niet geheel is bestudeerd, lijken de spitsen in aantal te overheersen, gevolgd door krabbers, stekers en boren. Bijlen ontbreken. Binnen de groep spitsen vormen de ongelijkbenige driehoeken de hoofdmoot. Verder komen enkele A-, B- en C-spitsen voor, een Zonhoven-spits, een a-typische steelspits, een smal trapezium evenals steilgeretoucheerde klingen. Een Tjongerspits en enkele grote klingen behoren waarschijnlijk tot een kampementje uit het laat-paleolithicum aangezien ze iets zwaarder gepateneerd zijn dan het mesolithische materiaal.

Het overgrote deel van het vuursteenmateriaal bestaat uit afval: splinters, afslagen,

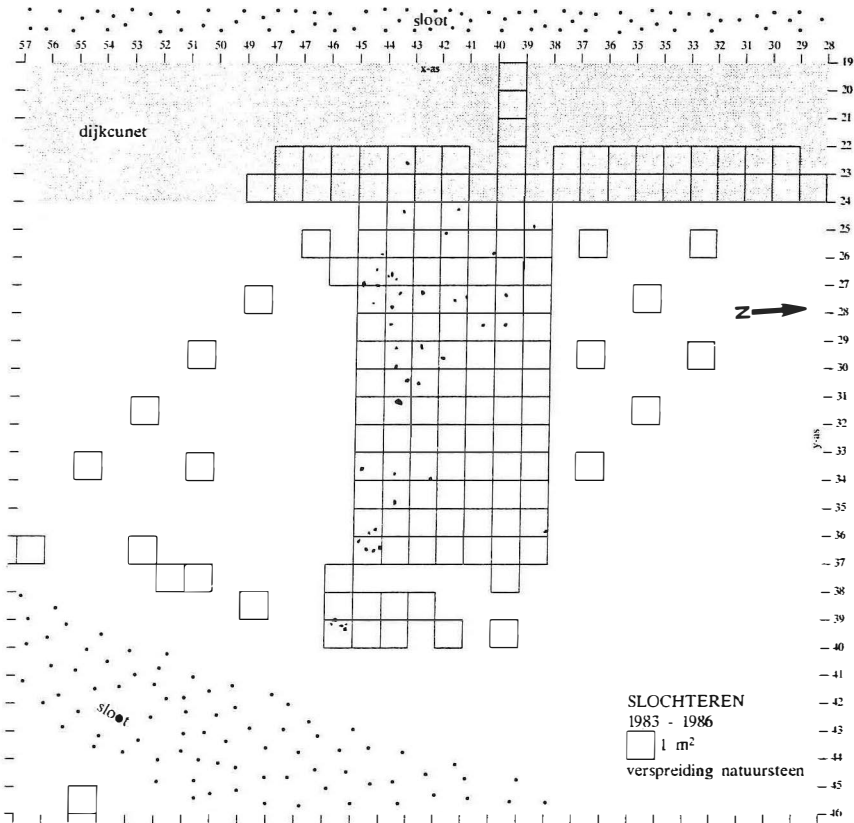

Fig. 4. Verspreiding van de overige steensoorten (tek. Studio van Stralen, Groningen, en J.H. Zwier).

blokken en in mindere mate kernen. Enkele klingen zijn naar verhouding lang, tot ca. 7 cm. Niet van vuursteen vervaardigd zijn de klop-, wrijf- en slijpstenen, of de combinaties daarvan, en een aambeeld.

Al deze artefacten zijn vervaardigd van zwerfstenen, zoals deze in de keileem in de buurt van Slochteren voorkomen.⁴ Deze 'zwerfstenen-werktuigen' beslaan 15,5% van het totaal van de groep. Opvallend zijn een als klopsteen gebruikte gneis en een mogelijk als aambeeld gebruikte gletsjermolensteen van Smålandgraniet. Verder zijn er 29 grote en kleine fragmenten van een uitelkaar geslagen brok Dalazandsteen, aangetroffen rondom vak 43/27 in de westelijke concentratie.

Datering

Op grond van de verkoolden hazelnootdoppen moet een deel van de site in het Boreaal geplaatst worden. Deze geologische periode wordt in het pollenspectrum gekarakteriseerd door de opkomst van de hazelaar. De aangetroffen spitsen wijzen in de richting van een datering in het begin van het Boreaal, ca. 8500 BP. ¹⁴C-dateringen van zowel de houtskool als de hazelnootresten zijn in voorbereiding.

Conclusies

Op grond van de ter beschikking staande gegevens is het onjuist conclusies te trekken over de omvang en aard van de site.

Binnen de site is evenwel één concentratie te herkennen, die zich ook in de spreiding van andere steensoorten en hazelnootresten manifesteert. Of deze concentratie een éénmalige bewoning representeert moet voorlopig in het midden worden gelaten. Evenmin is het op dit moment mogelijk een uitspraak te doen over het karakter van het oostelijke deel van de vindplaats (afvalzone?). De verdere analyse van het materiaal zal hier wellicht duidelijkheid over kunnen verschaffen.

De mogelijkheid bestaat dat de Tjonger-

spits en de gepatineerde klingen bij elkaar horen en een restant zijn van een kortstondige bewoning uit het einde van de laatste ijstijd.

Summary

In 1983 a Mesolithic site was discovered by amateur archaeologists in the vicinity of Slochteren. From 1983-1986 the site was excavated per sq/m; all soil was sifted (4 mm mesh width). In total, more than 10 000 flint and other stone artefacts were recovered. No hearths were found, organic remains consist of charcoal and charred hazelnut. Preliminary analysis shows that points (mostly scalene triangles) are the most numerous type-class, followed by scrapers, burins and borers. Furthermore, there are some A-, B- and C-points, one atypical tanged point, a Zonhoven point, a narrow trapeze and several backed bladelets. Based on the occurrence of hazelnut and various point-types, (part of) the site can be dated in an earlier phase of the Boreal. ¹⁴C datings of the organic materials are in preparation. A Federmesser point and several blades should, on the basis of slightly heavier patination, probably be attributed to an earlier occupation. In the immediate surroundings several other Mesolithic sites are known, including a late Mesolithic site (core and flake-axes).

Noten

1. Gemeente Groningen.
2. Voor de totstandkoming van de opgravingen was de medewerking van H. Kuiper en H. Post van Staatsbosbeheer onontbeerlijk.
3. Van de medewerkers aan de opgraving dienen met name O. de Graaf (Hoogkerk) en Drs. J.L. Smit (Wildervank) genoemd te worden.
4. Met dank aan H. Huisman (Natuurmuseum Groningen) voor de determinaties van de natuursteen.